

Małgorzata Lipińska-Rzeszutek

ORCID: 0000-0002-7850-4781

malgorzata.lipinska-rzeszutek@uws.edu.pl

Uniwersytet w Siedlcach
Wydział Nauk Społecznych**Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce**

Zbigniew Kurcz, *Od narodowości do mniejszości narodowych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2022, ss. 605

DOI: 10.34739/doc.2024.21.18

Zbigniew Kurcz w swoich badaniach, których wyniki zostały zaprezentowane w książce pod tytułem *Od narodowości do mniejszości narodowych w Polsce*¹, poszukuje odpowiedzi na pytanie: „(...) jak przebiegał w dziejach proces transformacji narodowości w mniejszości narodowe oraz jaki był stosunek do innych narodowości [począwszy od I Rzeczypospolitej] (...) i jaki jest stosunek do mniejszości narodowych we współczesnej Polsce?”². Na łamach tej obszernej pozycji (liczącej 605 stron) autor, w oparciu o dokonaną analizę bogatych materiałów odnoszących się do stosunków między Polakami a innymi uczestnikami polskich państwowości, potwierdza sformułowaną hipotezę, iż „We wspólnych dziejach występowały (...) konflikty, ale z wyjątkiem dwudziestoletniego okresu II RP to nie konflikty, lecz zrozumienie dla odmienności i współpraca charakteryzują stosunek społeczeństwa polskiego do mniejszości”³. Podobnie sytuacja przedstawia się w III RP – występujące konflikty nie mają charakteru antagonistycznego, wynikają przede wszystkim z różnej oceny wspólnej przeszłości (tzw. „wojny o pomniki i tablice”⁴, określane mianem kon-

¹ Z. Kurcz, *Od narodowości do mniejszości narodowych w Polsce*, Wrocław 2022.

² Ibidem, s. 8.

³ Ibidem.

⁴ Przykładem mogą być polsko-litewskie spory dotyczące wznoszenia nowych pomników i ustanawiania tablic, przypadki dewastacji już istniejących lub usuwanie podwójnych napisów o charakterze administracyjnym, co dokonywane było przez nie-

fliktów odnawialnych), a nie z etnicznej odmienności. Część z pojawiających się konfliktów w świetle formułowanych ocen jest rozwiązywalna. Istotne znaczenie ma rozbudowujący się ciągle system ochrony mniejszości narodowych i etnicznych (zarówno w wymiarze międzynarodowym, jak i krajowym)⁵.

Niewątpliwie w przedmiotowej publikacji szczególnie interesujące są analizy odpowiadające na pytania: „(...) co sprawiło, że zaistniał szczególny ład społeczny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i stan właściwy wielokulturowemu społeczeństwu (dostępna jest obszerna literatura odnosząca się do kwestii wielokulturowości we współczesnym społeczeństwie⁶); co spowodowało schyłek tego ładu i wyzwoliło konflikty etniczne tak charakterystyczne dla społeczeństwa II Rzeczypospolitej; (...) co decyduje o istocie zjawiska (...)?”⁷. Odpowiedzi na powyższe pytania, uzyskane w wyniku przeprowadzonych badań, stanowią cenny wkład w zrozumienie współczesnych problemów, pomoc w ich rozwiązywaniu i zapobieganiu im. Dlatego też ze szczególnym zainteresowaniem można zapoznać się z treściami zawartymi w podrozdziale 4.3 *Stosunek do mniejszości w świetle sondaży*⁸. Podrozdział ten zawiera szczegółowe analizy badań prowadzonych przez CBOS między 1991 a 2015 rokiem. Problem w dokonywaniu analizy porównawczej stanowiły nierówne odstępstwa czasowe między poszczególnymi sondażami i różnie rozłożone akcenty. I tak pierwsze badania zrealizowane w 1991 roku noszą tytuł „Społeczeństwo polskie wobec mniejszości narodowych”. Drugie – z 1994 roku – „Stosunek Polaków

znanych sprawców. Jednocześnie należy podkreślić, iż akty wandalizmu spotykały się z powszechną negatywną oceną. A. Bobryk, *Polsko-litewskie spory o pomniki i tablice pamiątkowe*, [w:] *Litwini*, red. L. M. Nijakowski, Warszawa 2013, s. 187-209.

⁵ Konwencja o ochronie mniejszości narodowych RE, Dz.U. 2002, nr 22, poz. 209; G. Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011; Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483; Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, Dz.U. 2004, Nr 256, poz. 2572 z późn.zm.; Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz.U. 2005, Nr 17, poz. 141, z późn. zm.; Ustawa z dnia 12 kwietnia 2001r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 2001, Nr 46, poz. 499, z późn. zm.

⁶ Cf. *Społeczności pogranicza. Wielokulturowość. Edukacja*, red. T. Lewowicki, D. Grabowski, Cieszyn 1996; B. Bartz, *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*, Radom 1997; M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, *U progu wielokulturowości*, Warszawa 1997; J. Nikitorowicz, *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok 2001; *Dylematy wielokulturowości*, red. W. Kalaga, Kraków 2004; *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach integracji i transformacji*, red. E. Michalik, H. Chałupczak, Lublin 2006.

⁷ Zob. Z. Kurcz, *Od narodowości...*, s. 8-9.

⁸ Ibidem, s. 503-543.

do przedstawicieli mniejszości narodowych mieszkających w Polsce”. Kolejne, z 1999 roku zatytułowane zostały „Stosunek do mniejszości narodowych”. Natomiast czwarte, z 2005 roku oraz piąte, z roku 2015 noszą ten sam tytuł – „Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce”⁹.

Analiza wyników poszczególnych badań wskazuje, że stosunek do mniejszości poprawiał się na przestrzeni czasu. Najgorszy był zaraz po transformacji ustrojowej, kiedy to były one postrzegane nawet jako zagrożenie. W kolejnych badaniach Polacy coraz wyraźniej wykazywali zrozumienie dla potrzeb wszystkich niemalże mniejszości narodowych (wyjątek stanowili Romowie) i ich obecności w przestrzeni publicznej, zwłaszcza dla potrzeb mniejszości związanych z podtrzymaniem własnej tożsamości (język, religia, oświata). Poparcie zmniejszało się przy kwestiach dotyczących zasiadania przedstawicieli mniejszości w parlamencie, natomiast posiadanie podwójnego obywatelstwa początkowo budziło wręcz sprzeciw – dopiero w późniejszych badaniach pojawiło się przekonanie Polaków, że można czuć się związanym jednocześnie z dwoma krajami i posiadać dwie ojczyzny.

Nie jest zaskoczeniem fakt, iż bardziej pozytywny stosunek do mniejszości wykazywali ludzie młodzi, wykształceni oraz mieszkańcy miast deklarujący dobre warunki materialne. Pewne zdziwienie może natomiast budzić to, że większe poparcie dla praw mniejszości zgłaszały osoby o prawicowych poglądach politycznych – tradycyjnie bowiem większą tolerancję dla odmienności przypisuje się lewicy. Warta podkreślenia jest także odnotowana prawidłowość: mieszkańcy regionów ze znacznym udziałem mniejszości narodowych w większym stopniu okazywali poparcie dla praw mniejszości. Widać więc, że istotne znaczenie dla wzrostu sympatii przy równoczesnym spadku niechęci ma „oswojenie się” społeczeństwa z ich obecnością. „Jeśli stosunek (...) zmienił się na lepsze, to sprzyjały temu codzienne relacje z mniejszościami i brak wydarzeń wyzwalających sprzecznosci, w konsekwencji zaś negatywnych emocji prowadzących do wzrostu niechęci”¹⁰. Przykładem potwierdzającym tę tezę jest okresowe pogarszanie się stosunku wobec Żydów (związane z konkretnymi wydarzeniami o charakterze politycznym) czy też wzrost pozytywnego stosunku do Tatarów (co z kolei wiązać można z podnoszeniem ich obecności we wspólnej historii, a nawet promowaniem turystycznych atrak-

⁹ Ibidem, s. 504.

¹⁰ Ibidem, s. 529.

cji Podlasia). Analizy wyników badań wskazują, iż poprawę stosunku do mniejszości wiązać można także ze wzrostem sympatii Polaków do innych narodów (tę ostatnią kwestię opisywała także autorka niniejszego opracowania¹¹).

Zaprezentowany w omawianej pozycji materiał jest bardzo obszerny, obejmuje kilka stuleci. Jest to niewątpliwie zaleta, szacunek budzi niemal benedyktyńska praca wykonana przez autora. Może jednak stanowić również wadę – zwłaszcza w kontekście wykorzystania opracowania w pracy ze studentami. Należy zgodzić się z autorem, że najpełniejszym przejawem wielokulturowości w jej formie naturalnej jest „Posiadanie przez każdą narodowość praw grupowych, włącznie z właściwymi dla grupy formami samorządu, swoboda w podtrzymywaniu kulturowych odmienności na co dzień, możliwość trwania przy tradycyjnym dla grupy wyznaniu versus istnienie możliwości konwersji lub dobrowolnej integracji z polskością (...)”¹². Polemizować można natomiast z tezą, że „Rzeczpospolita Obojga Narodów może stanowić modelową projekcję wielokulturowości w dziejach, zaistniała w świetle codziennych praktyk (...)”¹³. Wprawdzie Rzeczpospolita Obojga Narodów, będąc najbardziej różnorodnym wewnątrz krajem Europy, była też – zdaniem wielu badaczy – krajem największym i najsilniejszym, jednak od tego okresu naszej historii upłynęło bardzo wiele czasu. Ze względu na ogrom zaistniałych w świecie zmian, a także ich tempo, cechujące współczesność, mogą rodzić się pewne wątpliwości, czy ów model będzie przystawał do współczesności. Jak pisze autor „Stosunek do mniejszości narodowych, podobnie jak i do narodów, ma dynamiczny charakter, jest rezultatem codziennych styczności, oczekiwań zgłaszanych przez mniejszości i polityki władz państwowych”¹⁴. Przesłanką do pozytywnego myślenia są wyniki badań wskazujące, że „Tolerancja wobec innych jako wartość abstrakcyjna jest w Polsce deklarowana częściej, niż w większości krajów europejskich, zwłaszcza w kontekście wartości pożądanej w wychowaniu dzieci. Badania dotyczące poziomu tolerancji Polaków określają nas jako jedno z bardziej otwartych państw

¹¹ M. Lipińska-Rzeszutek, *Attitudes of Poles towards foreigners as an element of cultural security of the Republic of Poland*, [w:] *Security Forum 2015. II Volume*, red. J. Uściak, D. Kollár, Banská Bystrica 2015, s. 612-619.

¹² Z. Kurcz, *Od narodowości...*, s. 11.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, s. 529. Cf. A. Bobryk, C. Kalita, *Policy and the national minorities in Poland. Social and philosophical aspect*, „Austrian Journal of Humanities and Social Sciences” 2015, nr 11-12, s. 74-78.

postkomunistycznych (...)”¹⁵. Obawy rodzi jednak to, że „(...) przywiązanie do demokracji, praw człowieka i ogólnoludzkich wartości w działaniach ustępuje narodowym interesom”¹⁶.

Należy natomiast zgodzić się z przywołaną przez Zbigniewa Kurcza konkluzją sformułowaną przez Grzegorza Babińskiego w książce *Metodologiczne problemy badań etnicznych*, iż „chyba nigdy nie powstanie jedna wspólna teoria stosunków etnicznych oraz że badania z tego zakresu z konieczności będą musiały być prowadzone na gruncie wielu dyscyplin”¹⁷ (przykładowo autorka niniejszego opracowania reprezentuje obecnie nauki o bezpieczeństwie, wcześniej natomiast pedagogikę).

Poruszana w omawianej pozycji problematyka, choć w większości stanowi ujęcie socjologiczno-historyczne, ma ogromne znaczenie także dla współczesności i kwestii bezpieczeństwa Polski. Jak pisze autor, „Wydarzenia związane z neoimperialną polityką Rosji, zmierzającą do wasalizacji Białorusi i Ukrainy, dostarczają nowych bodźców do oglądu sytuacji oraz skłaniają do refleksji nad ideą wielokulturowej Rzeczypospolitej, a to za sprawą masowej emigracji Białorusinów i Ukraińców do Polski. Białorusini migrowali do Polski od wielu lat, ale proces ten przybrał na intensywności po wyborach prezydenckich z 2020 roku (przeprowadzonych z naruszeniem demokratycznych zasad, których wyniki są powszechnie uznawane za sfałszowane) i represjach wymierzonych w środowiska opozycyjne kontestujące ich wyniki. W tej perspektywie można też postrzegać migrację Ukraińców. Z tym, że w ich przypadku cezurami wyznaczającymi intensywny wzrost migracji stały się lata zbrojnej interwencji Rosji (2014 i 2022). Jeśli znaczna część uchodźców z Białorusi i Ukrainy pozostanie na stałe w Polsce, to zasadne jest założenie, że na etnicznie polskim terytorium narodowym może nastąpić restytucja namiastki wielonarodowej Rzeczypospolitej z udziałem jej dawnych narodowości rodzimych, reprezentowanych współcześnie przez Białorusinów i Ukraińców jako migrantów”¹⁸. Jednakże do takiego rozwoju sytuacji należy świadomie przygotowywać społeczeństwo polskie, a szczególną rolę do odegrania ma edukacja. Postrzeganie tej proble-

¹⁵ M. Lipińska-Rzeszutek, *Attitudes of Poles...*, s. 612.

¹⁶ Z. Kurcz, *Od narodowości...*, s. 566.

¹⁷ G. Babiński, *Metodologiczne problemy badań etnicznych*, Kraków 1998. Cit per.:

Z. Kurcz, *Od narodowości...*, s. 10.

¹⁸ Ibidem, s. 566.

matyki jako istotnej już od wielu lat odzwierciedla bogata literatura¹⁹. Prawidłowe pokierowanie procesem może prowadzić do ponownego ukształtowania się wielokulturowości naturalnej. To kolei może przynieść poważne korzyści naszemu społeczeństwu – jak bowiem trafnie zauważył Zygmunt Freud, uczestniczenie w co najmniej dwóch kulturach ubogaca człowieka²⁰.

Niewątpliwie monografia Zbigniewa Kurcza *Od narodowości do mniejszości narodowych w Polsce* jest swoistym kompendium wiedzy dotyczącej różnorodności społeczeństwa zamieszkującego Rzeczpospolitą. Zawiera wiele ważnych i inspirujących wątków. Przemyslenia autora, jego analizy i wnioski zmuszają do refleksji. Nasuwają się tylko dwie uwagi polemiczne. Po pierwsze, jest to zbyt rozbudowana publikacja. Druga dotyczy tego, iż autor tak obszerną zawartość treściową podzielił tylko na cztery rozdziały (*Teoretyczne podstawy analiz i niektóre ich odniesienia, Narodowości w I Rzeczypospolitej, Mniejszości narodowe w II RP, Mniejszości w Polsce powojennej*). Niemniej należy stwierdzić, iż publikacja zawiera treść o ponadczasowym znaczeniu. Jest ona niezwykle ważnym wydaniem dla wszystkich, którzy interesują się historią i współczesnością Polski. Publikację tę można jednak rekomendować znacznie szerszemu kręgowi odbiorców. Może

¹⁹ J.J. Smolicz, *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, Warszawa 1990; T. Pilch, *O potrzebie dialogu kultur i ludzi*, Warszawa 2000; M. Sielatycki, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce – jak o nich uczyć?*, „Języki Obce w Szkole” 2001, nr 6, s. 17-21; B. Matwijów, *Edukacja regionalna i międzykulturowa we współczesnych koncepcjach pedagogiki*, [w:] *Kraków i jego dziedzictwo w programach edukacji regionalnej dla gimnazjum i placówek pozaszkolnych*, red. B. Matwijów, D. Skulicz, Kraków 2002; J. Nikitorowicz, *Kształtowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk 2005; M. Kubiszyn, *Edukacja wielokulturowa w środowisku lokalnym*, Toruń 2007; *Edukacja obywatelska w społeczeństwie wielokulturowym*, red. A. Szerlag, Kraków 2007; *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Kraków 2010; M. Lipińska-Rzeszutek, *Współczesne uwarunkowania edukacji dla bezpieczeństwa*, [w:] *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej*, red. A. Cudowska, Białystok 2011; D. Wadowski, *Konstruowanie pamięci w wielokulturowej Europie*, [w:] *Tożsamość w wielokulturowym kontekście*, red. L. Dyczewski, K. Jurek, Lublin-Warszawa 2013, s. 139-153; A. Bobryk, *Wielokulturowość w edukacji. Szkolnictwo mniejszości narodowych, etnicznych i języka regionalnego w Polsce*, [w:] *Bezpieczeństwo Edukacja Wychowanie*, T. II, *Edukacja i wychowanie dla bezpieczeństwa w przeszłości i współcześnie. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Kunikowskiemu*, red. S. Jaczyński, A. Araucz-Boruc, G. Wierzbicki, Siedlce 2015, s. 345-365; M. Lipińska-Rzeszutek, *Dlaczego należy uczyć współczesną młodzież otwartości na innego?*, [w:] *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*. *Bunyk* 8, red. C. Шудло, Дрогобич-Зелена Гора 2017, s. 64-69; A. Bobryk, I. Kochan, *Between integration and assimilation. Ukrainian students in Polish schools*, „*Studia z Teorii Wychowania*” 2022, nr 41, s. 291-304.

²⁰ Cf. Z. Freud, *Pisma społeczne*, Warszawa 1998.

ona być szczególnie przydatna zwłaszcza historykom, socjologom, politologom, etnologom, pedagogom czy specjalistom z zakresu bezpieczeństwa narodowego.

Bibliografia / References

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.
- Konwencja o ochronie mniejszości narodowych RE, Dz.U. 2002, nr 22, poz.209.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, Dz.U. 2004, Nr 256, poz.2572 z późn.zm.
- Ustawa z dnia 12 kwietnia 2001r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 2001, Nr 46, poz. 499, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz.U. 2005, Nr 17, poz. 141, z późn. zm.

Literatura

- Babiński G., *Metodologiczne problemy badań etnicznych*, Kraków 1998.
- Bartz B., *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*, Radom 1997.
- Bobryk A., Kalita C., *Policy and the national minorities in Poland. Social and philosophical aspect*, „Austrian Journal of Humanities and Social Sciences” 2015, nr 11-12.
- Bobryk A., Kochan I., *Between integration and assimilation. Ukrainian students in Polish schools*, „Studia z Teorii Wychowania” 2022, nr 41.
- Bobryk A., *Polsko-litewskie spory o pomniki i tablice pamiątkowe*, [w:] Litwini, red. L. M. Nijakowski, Warszawa 2013.
- Bobryk A., *Wielokulturowość w edukacji. Szkolnictwo mniejszości narodowych, etnicznych i języka regionalnego w Polsce*, [w:] *Bezpieczeństwo Edukacja Wychowanie*, T. II, *Edukacja i wychowanie dla bezpieczeństwa w przeszłości i współcześnie. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Kunikowskiemu*, red. S. Jaczyński, A. Araucz-Boruc, G. Wierzbicki, Siedlce 2015.
- Dylematy wielokulturowości*, red. W. Kalaga, Kraków 2004.
- Edukacja obywatelska w społeczeństwie wielokulturowym*, red. A. Szerląg, Kraków 2007.
- Freud Z., *Pisma społeczne*, Warszawa 1998.
- Janusz G., *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011.
- Kempny M., Kapciak A., Łodziński S., *U progę wielokulturowości*, Warszawa 1997.
- Kubiszyn M., *Edukacja wielokulturowa w środowisku lokalnym*, Toruń 2007.
- Kurcz Z., *Od narodowości do mniejszości narodowych w Polsce*, Wrocław 2022.
- Lipińska-Rzeszutek M., *Attitudes of Poles towards foreigners as an element of cultural security of the Republic of Poland*, [w:] *Security Forum 2015. II Volume*, red. J. Ušiak, D. Kollár, Banská Bystrica 2015.
- Lipińska-Rzeszutek M., *Dlaczego należy uczyć współczesną młodzież otwartości na innego?*, [w:] *Młodzieżna politika: problemi ta perspektivi. Vipusk 8*, red. S. Šudlo, Drogobič-Zelena Gura 2017. [Молодіжна політика: проблеми та перспективи. Випуск 8, red. С. Щудло, Дрогоби́ч – Зелена Гура 2017].

- Lipińska-Rzeszutek M., *Współczesne uwarunkowania edukacji dla bezpieczeństwa*, [w:] *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej*, red. A. Cudowska, Białystok 2011.
- Matwijów B., *Edukacja regionalna i międzykulturowa we współczesnych koncepcjach pedagogiki*, [w:] *Kraków i jego dziedzictwo w programach edukacji regionalnej dla gimnazjum i placówek pozaszkolnych*, red. B. Matwijów, D. Skulicz, Kraków 2002.
- Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Kraków 2010.
- Mniejszości narodowe i etniczne w procesach integracji i transformacji*, red. E. Michalik, H. Chałupczak, Lublin 2006.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*, Białystok 2001.
- Nikitorowicz J., *Kształtowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*, Gdańsk 2005.
- Pilch T., *O potrzebie dialogu kultur i ludzi*, Warszawa 2000.
- Sielatycki M., *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce – jak o nich uczyć?*, „Języki Obce w Szkole” 2001, nr 6.
- Smolicz J.J., *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, Warszawa 1990.
- Spoleczności pogranicza. Wielokulturowość. Edukacja*, red. T. Lewowicki, D. Grabowski, Cieszyn 1996.
- Wadowski D., *Konstruowanie pamięci w wielokulturowej Europie*, [w:] *Tożsamość w wielokulturowym kontekście*, red. L. Dyczewski, K. Jurek, Lublin–Warszawa 2013.